

MUALLIMI GAZI HUSREV-BEGOVOG MEKTEBA U XIX STOLJEĆU

Sažetak

Gazi Husrev-begov mekteb je osnovan prvom vakufnamom iz 1531. godine. Za razliku od drugih sadržaja Gazi Husrev-begovog vakufa nije mu posvećivana pažnja od strane istraživača prosvjetnih prilika u Bosni i Hercegovini. Nešto više podataka poznato je o samoj zgradi, dok je malo informacija o muallimima i radu ovoga mekteba. Još uvijek postoji period od 200 godina za koji nemamo pouzdanih podataka o muallimima ovog mekteba. Ovdje prezentirani dokumenti o nekim do sada nepoznatim muallimima donekle popunjavaju tu prazninu i svjedoče o visokom rangu ove ustanove, te obrazovanosti njenih muallima. U radu su predstavljeni originalni dokumenti o životu i radu do sada nepoznatih muallima Gazi Husrev-begovog mekteba, hadži hafiza Jusuf-efendije i njegovog sina hadži Ibrahima Hakkija. Predstavljene su i njihove privatne biblioteke, te na osnovu kassam deftera i drugih dokumenata upotpunjeni podaci o ovoj ulemanskoj porodici iz Šejh Ferruh mahale u Sarajevu u XIX stoljeću.

Ključne riječi: Gazi Husrev-begov mekteb, hadži hafiz Jusuf-efendija, hadži Ibrahim Hakki, biblioteke.

Uvod

U prvom stoljeću islama džamije su bile ne samo bogomolje, nego i sudnice, obrazovne institucije, te mjesta u kojima se odvijao dobar dio društvenog života zajednice. Od drugog halife hazreti Omera (634-644) uz džamije se počinju graditi posebne prostorije koje su služile za podučavanje, odnosno, osnovno obrazovanje djece, a zvali su se mektebi. Kasnije je Harun er-Rešid (786-809) naredbom obavezao podizanje mekteba uz svaku džamiju.¹ Mektebi su odigrali značajnu ulogu u širenju pismenosti i uopće obrazovanja stanovništva jednog mjesta. Svaka mahala je, osim džamije, imala i mekteb. Takav princip je primjenjivan i u Bosni i Hercegovini, te većina vakifa u vakufnamama predviđa osnivanje mekteba i definiše njihov rad određujući

1 E. Dizdar, „Nastavni zavodi kod Arapa“, *Tridesetgodišnji izvještaj Šeriatske sudačke škole u Sarajevu*, Sarajevo, 1917, str. 7.

uvjete: ko može biti muallim, njegovu platu, pomoćnike (kalife), način obuke, pomoć za polaznike mekteba itd.²

Arhitektura mektebā nije odražavala njihov status, kao ni važnost koju su imali. Najčešće su to iz praktičnih razloga bile obične kuće, izgrađene od lokalnih majstora, bez posebne monumentalnosti i arhitektonske vrijednosti.³ Ni uvjeti, kao ni nastavna pomagala, često nisu bili bolji od izgleda i načina na koji je mekteb izgrađen, mada je bilo i boljih zgrada kao što je zgrada Gazi Husrev-begovog mekteba u Sarajevu.⁴

Gazi Husrev-begov mekteb

Gazi Husrev-begov mekteb je nedovoljno obrađen dio impozantnog vakufa kojeg je Gazi Husrev-beg osnovao tridesetih godina XVI stoljeća. Prikaz historijata i rada ovoga mekteba ponudio je Hamdija Kreševljaković u *Spomenici* posvećenoj 400-godišnjici postojanja Gazi Husrev-begovog vakufa.⁵ Zna se da je mekteb osnovan prije 1531. godine, te da je sagrađen na istočnoj strani od vakifove džamije i u vakufnami imenovan terminom *dār at-ta'lim* (kuća pouke). Mekteb je bio, kao i drugi objekti, izložen čestim oštećenjima ili uništenjima kao posljedicu ratova, potresa, požara, poplava, a nerijetko i ljudske nebrige. Zgrada mekteba je uništena u požaru prilikom provala Eugena Savojskog 1697.,⁶ zatim 1766., te 1788. godine.⁷ Informa-

2 Pedagoške metode koje su se primjenjivale u mektebu krajem stoljeća u kojem je i Gazi Husrev-begov mekteb osnovan, odslikava vakufnama Ćevjan-ćehaje iz Mostara u kojoj je vakif odredio da „muallim mora biti djeci bliz i simpatičan, kao i da kod ophođenja s djecom mora biti strogo objektivn“, te da je odredio po dva dirhema dnevno da se djeci kupi voće ili slatkiša, koji će se polaznicima mekteba dijeliti svakog četvrtka poslije podne. (Hivzija Hasandedić, „Zadužbine Ćevjana Kethode u Hercegovini“, *POF*, V/1954-55, str. 280).

3 Alija Bejtić, „Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini“, *POF*, III-IV/1952-53, str.248.

4 Više o arhitektonskim karakteristikama mekteba vidi: Madžida Bećirbegović, „Prosvjetni objekti islamske arhitekture“, *POF*, XX-XXI/1970-71, str. 235-238. O historijatu mekteba, posebno uvjetima u kojima su radili, vidi više: Hamdija Mulić, „Stari i novi mektebi“, *Novi behar*, XII, 1938-39, br. 7-14, str. 95-100.

5 Više o ovom mektebu vidi: Hamdija Kreševljaković, „Husrev-begov mekteb“, *Spomenica Gazi Husrevbegove četiristo-godišnjice*, Sarajevo, 1932, str. 43-45.

6 Gazi Husrev-mekteb je obnovljen neposredno prije 1706. godine, jer ga te godine ne nalazimo na popisu porušenih sarajevskih mekteba prilikom provala Eugena Savojskog 1697. godine. Popis mekteba objavio je Mehmed Handžić u prilogu „Dva popisa sarajevskih mekteba“, *El-Hidaje*, VI/1942-43, br. 5, str. 119-123. U drugom popisu Gazi Husrev-begov mekteb se nalazi među 46 mekteba koji su postojali u Sarajevu krajem XIX stoljeća, kada je ovaj popis i nastao.

7 Više podataka o ovom požaru nalazimo u bilješci na turskom jeziku na margini jednog rukopisa, koja glasi: „16. ramazana 1202/6. juna 1788. godine, u tri i po sata, u utorak

cije o jednoj od popravki ovoga mekteba nalazimo i u obračunu troškova zabilježenom u sidžilu Sarajevskog šerijatskog suda iz 1836. godine, kada je za njegovu obnovu utrošeno 2.188 groša.⁸ U napomeni popisa sarajevskih mekteba iz 1856. godine za Gazi Husrev-begov mekteb čitamo: „Mekteb u vrlo dobrom stanju; najčruveniji u Sarajevu“.⁹ Mutevellija Gazi Husrev-begovog vakufa Mehmed Behdžet, sin Ahmeda Asima Mutevelića, sagradio je 1887. godine šadrvan i na mjestu izgorjelog Đulovog hana zgradu za potrebe Gazinog mekteba.¹⁰ Zgrada današnjeg mekteba sagrađena je 1843. godine, ali od 1887. godine nije služila svojoj svrsi, s obzirom na to da je mekteb radio u novosagrađenoj zgradi. Današnja zgrada mekteba temeljito je renovirana posljednji put 1990. godine.

Gazi Husrev-begov mekteb je bio dobro organiziran, a njegovi svršeni su školovanje nastavljali, uglavnom, u Gazi Husrev-begovoj medresi. Sve do reforme mekteba u XIX stoljeću radio je, kao i drugi mektebi u obrazovnom sistemu Osmanskog carstva, po sistemu sabaha, odnosno metodom individualnog rada sa svakim polaznikom pojedinačno. Bio je otvoren svakim danom osim petka, i to od sabaha do ikindije-namaza. Program u mektebu je bio tako koncipiran da su ga djeca, koja su polazila od sedme godine, završavala za 4 do 6 godina.¹¹ Programom se nastojalo djeci ponuditi osnovna znanja o islamu, učenju Kur'ana, te osnovne elemente pismenosti. Kasnije se mijenjao i dopunjavao na način da je njime bilo predviđeno izučavanje kompletnih djela, kao što je, naprimjer, „Multeka“, djelo koje se, inače, izučavalo u medresama kao višem stupnju obrazovanja.¹²

O rang u ovog mekteba govori i plaća koja je već prvom vakufnamom od 1. džumadel-evvela 938/11. decembra 1531. godine određena za muallima. Prvi muallim je, prema vakufnami, imao pet, a njegov pomoćnik (halifa) dvije akče dnevno. Poređenja radi, vakufnamom Mustafa-bega Skenderpašića

noću, pojavila se vatra u kući sinova Jevreja Jude i izgorjelo je: 14 kuća, jedna džamija, medresa Hanikah, četiri mekteba, sva čaršija...“ (GHB, R-1847, fol. 30; Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa GHB*, sv. III, str. 456.

8 GHB, Sidžil br. 75, str. 35.

9 Isto.

10 Muhamed Hadžijamaković, „Hadži Ahmed Asimbeg Mutevelić“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Sarajevo, 1985., sv. 11-12, str. 86.

11 Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 96 i 98.

12 „Hadži (M)ehmed-efendija Velihodžić (Velihocaogli) predavao je u Husrev-begovu mektebu Multeku i astronomiju slijedećim osobama: mula Ibrahimu Abadžiću (Abaciogli) i njegovu bratu mula Hasanu, zatim mula Ahmedu Saračeviću (Saracogli), mula Salihu katibu u mehkemi i hafiz mula Mahmudu. I moja malenkost je prisustvovala ovim predavanjima“. Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, prijevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, Sarajevo, 1997., str. 100.

muallimu njegovog mekteba određena je dnevna plata u iznosu od tri, a njegovom pomoćniku dvije akče dnevno.¹³

Muallimi Gazi Husrev-begovog mekteba

Prvi poznati muallim Gazi Husrev-begovog mekteba bio je Mevlana Šemsudin, koji se spominje i kao svjedok druge Gazi Husrev-begove vakufname iz 1537. godine. Sve do sredine XVIII stoljeća nemamo pouzdanih podataka o drugim muallimima ovoga mekteba. U prvoj polovini XVIII stoljeća kao muallim Gazi Husrev-begovog mekteba spominje se Velijudin-efendija, sin Durakov, rođen u Sarajevu 1109/1697. godine Bašeskija ga navodi pod imenom Velijudin hodža.¹⁴ Zna se da je, osim muallimske dužnosti u ovom mektebu, obavljao imamsku službu u Sarač Alijinoj džamiji na Vrbanjuši. Umro je u Sarajevu 1157/1745. godine, a ukopan u haremu džamije u kojoj je obavljao imamsku dužnost. Tarih na nišanu spjevao mu je sin Muhamed Razi Velihodžić.¹⁵

Muhamed Razi Velihodžić je bio muallim ovoga mekteba u vremenu od 1170/1756. do 1191/1777. godine. Za ovaj posao imao je plaću od šezdeset akči.¹⁶ Nakon njegovog prelaska u Hanikah, na dužnosti muallima mekteba naslijedio ga je hadži Sadik-hodža Arnaut, koji je od Muhamed-efendije kupio ovaj položaj za 750 groša.¹⁷ Nemamo podataka o tome do kada je hadži Sadik ostao na ovoj dužnosti, niti o njegovim nasljednicima, sve do samog početka XIX stoljeća, odnosno 1801. godine. Te godine na poziciji prvog muallima nalazio se hadži Mehmed Sadik-ef., koji je ujedno vršio i službu drugog muderrisa u Drveniji medresi.¹⁸ I ovaj primjer svjedoči da je Gazi Husrev-begov mekteb bio na nivou niže medrese.

Na osnovu nekoliko dokumenata koji se čuvaju u Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke u prilici smo ponuditi nekoliko novih podataka o muallimi-

13 Hazim Šabanović, „Najstarije vakufname u Bosni“, *POF*, III-IV/1952-53, str. 411.

14 Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis*, str. 39.

15 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, I, Sarajevo, 1974. str. 236; Ahmed Mehmedović, *Leksikon uleme /u rukopisu/, s. v. Velijudin-efendija*.

16 Muhamed-efendija Velihodžić, Razi, pripadao je učenoj porodici Velihodžića. Autor je više kronograma i prepisivač rukopisa, vakif i vlasnik bogate biblioteke od 188 kodeksa. Više vidi: Bašeskija, *Ljetopis*, str. 185-186; Mehmed Mujezinović, „Biblioteka Mehmed-Razi Velihodžića, šejha i muderisa Husrev-begova hanikaha u Sarajevu“, *Anali GHB*, V-VI, str. 65-82; A. Mehmedović, *Leksikon uleme*, s. v. Velihodžić, Muhamed-efendija, šejh, hadži.

17 Bašeskija ga opisuje „zaguljenim i nepametnim“ pošto je nasmrtno pretukao dječaka iz mekteba, desetogodišnjeg Halila. Bašeskija, *Ljetopis*, str. 155, 308-309.

18 H. Kreševljaković, „Husrev-begov mekteb“, *Spomenica Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice*, str. 44.

ma Gazi Husrev-begovog mekteba u XIX stoljeću. Do 1826. godine muallim Gazi Husrev-begovog mekteba bio je hadži Abdullah-ef., sin Huseinov. Naslijedio ga je hadži hafiz Jusuf-halifa i na ovoj dužnosti ostao godinu dana. Nakon njegove smrti dužnost muallima ovoga mekteba 1836. godine preuzeo je njegov sin Ibrahim Hakki.

Godine 1264/1847. dužnost pomoćnika muallima Gazi Husrev-begovog mekteba obavljao je Ali-efendija Čamčarević Višegradlija.¹⁹ On je, vjerovatno, bio drugi muallim u ovome mektebu, s obzirom na to da pouzdano znamo da je sve do 1856. godine prvi muallim s beratom bio Ibrahim Hakki-efendija. Ibrahima Hakkija je naslijedio Abdullah-ef. Kaukčija i na toj dužnosti ostao do 1878. godine, kada je, 30. augusta iste godine, zbog otpora austrougarskoj vlasti pogubljen.²⁰ Pomoćnici su mu bili hadži hafiz Šakir-ef. i hafiz Muhammed-ef. Pandža.²¹

Abdullah-efendiju Kaukčiju naslijedio je na službi muallima Gazi Husrev-begovog mekteba hadži hafiz Mehmed-efendija Ramić „Topal-hodža“ (1878-1892). Njegovi pomoćnici su bili Omer-ef. Mujagić i hafiz Džafer-ef. Kulenović, koji je na toj dužnosti bio od 1880. do 1903. godine. Nakon Ramića službu prvog muallima obnašao je Abdullah-ef. Hatibović (1893.-1903.). Godine 1903. godine Džafer-ef. Kulenović je postavljen za prvog muallima i upravitelja ovoga mekteba. Na ovoj dužnosti je ostao do 1911. godine.²² Za potrebe polaznika mekteba sastavio je djelo *Mu'rib-i 'Awāmil*, koje predstavlja gramatičku analizu uvoda djela iz sintakse arapskog jezika *'Awāmil al-ğadīda* autora al-Birgīwīja.²³

Nakon njega je prvi muallim postao Mustafa-ef. Tulić (1911-1932), koji je do tada bio drugi muallim ovog mekteba. Mekteb je radio do 1952. godine.

19 U bilješki o uvakufljenju rukopisa الكشف لمختصر القدوري za Gazi Husrev-begov mekteb H. Muhamed Bičakčić je odredio da ga koristi „hodža Višegradlija Ali-efendija“, a zatim kasniji muallimi ovog mekteba, koje je odredio za mutevelliju ovog djela (GHB, R-692; Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa GHB*, sv. II, str. 160).

20 Al-hāğğ ħāfiẓ aš-šayḥ 'Abdullāh-efendī Qā'ūqčī-zāde, sibjan-muallim u mektebu Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu, izdao je 24. rebiul-evvela 1292/29. aprila 1875. godine idžazetnamu da Qūmāšīn-zāde Muḥammad b. al-hāğğ 'Abdullāh b. Muḥammad b. Muḥarrām-āğa b. Muḥammad-āğa može od njega prenositi kasidu *ad-Dimyātīyyu*. (NUBBiH, Rs-408/5, fol. 93b; Osman Lavić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisaNUBBiH*, London-Sarajevo, 2011, str. 220.

21 A. Mehmedović, *Leksikon uleme*, s. v. Pandža, Šakir-efendija, hadži hafiz.

22 A. Mehmedović, *Leksikon uleme*, s. v. Kulenović, Džafer-efendija, hadži hafiz.

23 U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva se autograf ovoga djela (GHB, R-5052; Mustafa Jahić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa GHB*, sv. VI, str. 470).

Hadži hafiz Jusuf-efendija

O hadži hafizu Jusuf-efendiji, sinu Mustafinom, do sada, koliko je nama poznato, nije pisano u našoj literaturi. U Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke nalazi se nekoliko dokumenata na osnovu kojih je moguće, bar djelimično, rasvijetliti biografiju ovoga, bez sumnje, obrazovanog čovjeka, koji je živio na prelazu iz XVIII u XIX stoljeće. Rođen je u Sarajevu u drugoj polovini XVIII stoljeća. Prvi put njegovo ime susrećemo u vasijjetnami Mustafe, sina Osmanovog, koji ga imenuje vasi-muhtarom 1241/1825. godine.²⁴ U vasijjetnami je tituliran kao hadži i hafiz. Nemamo podataka pred kim je i kada položio hifz, kao ni kada je obavio hadž. Tek deset godina kasnije, tj. 1250/1834-35. godine hadži hafiz Jusuf-efendija je dobio namještenje muallima Gazi Husrev-begovog vakufa. Naime, nakon smrti hadži Abdullaha, sina Huseinovog, halife, devet godina mjesto muallima u Gazi Husrev-begovom mektebu je bilo upražnjeno. Radi potrebe popunjavanja ovog mjesta Ahmed Munib, kajmakam Gazi Husrev-begovog vakufa, uputio je molbu sarajevskom kadiji, kojom je tražio da se pod istim uvjetima, koje je imao i prethodni muallim, na ovo mjesto postavi hadži hafiz Jusuf-efendija, halifa,²⁵ koji je ranije u ovom vakufu obavljao neku od dužnosti. Carskom naredbom od 1. muharrema 1251/29. aprila 1835. godine, a na osnovu prijedloga sarajevskog kadije Nekib-zade sejjida Abdurahmana, hadži hafiz Jusuf-halifa, sin Mustafin, postavljen je na mjesto muallima u Gazi Husrev-begovom mektebu, a nakon što se djeca prethodnog muallima nisu htjela prihvatiti ove službe. Beratom je još određena dnevna plaća muallimu od pet akči i pravo na hranu, koje će se isplaćivati iz ovoga vakufa.²⁶

24 GHB, A-4156-TO.

25 GHB, A-4167-TO. U molbi je navedeno da je muallim ovoga mekteba na osnovu vakifove vakufname imao dnevnu platu od 5 akči i pravo na hranu.

26 GHB, A-3706-TO. Berat do sada nije publikovan, te ovdje, pored faksimila, donosimo i tekst dokumenta:

شريف عاليشان سامي مكان سلطاني وطغرائ غراى جهانستان حاقاني حكيم اولدرکه نظارت أوقاف همايون ملوكانه مه ملحق بوسنه سراينده واقع متوفى غازي خسرو بك جامع شريف و عمارت و قفندن المق اوزره يومي بش آچه وظيفه ايله معلم مكتب جهتنه متصرف اولان الحاج عبد الله بن حسين فوت اولوپ صليبي او غللي ريغت ايتمديكندن خدمت لازمه سي معطل قلمقله مختار اهل ارباب استحقاقندن اشبو رافع توقييع رفيع الشان خاقاني الحاج حافظ يوسف خليفه بن مصطفى زيد صلاحه هر وجهله محل ومستحق اولمغين جهت مذكوره متوفاي مزبورك محلولندن او غلليريك عدم رغبتلرندن مرقوم توجيه اولنمسنى بوسنه سراي قاضيبي نقيب زاده السيد عبد الرحمن زيد فضلعه عرض ايتمكين موجبجه جهت مذكوره متوفانك محلولندن او غلليريك عدم رغبتلرندن مرقوم الحاج حافظ يوسف خليفه زيد صلاحه بالنفس خدمتني روية اتمك وترك و تكاسل ايديرسه رفعدنن آخره ويرلمك شرطيله توجيه ويدينه برات عاليشانم ويرلمك با بنده اوقاف همايون ناظري افتحار الامجد والاكارم السيد محمد حسيب دام مجده اعلام اتملريله موجبجه توجيه اولنمق فرماني اولمغين حقتده مزيد عنايت پادشاهانه م ظهوره كتوروي بيك ايكي يوزاللي بر سنه سي محرميك برنجي كوني تاريخيله مورخ ويريلان روس همايون موجبجه بو برات همايون ويردم ويبوردمك مزبور الحاج حافظ يوسف خليفه بن مصطفى زيد صلاحه واروپ متوفانك محلولندن او غلليريك عدم رغبتلرندن شرط مذكور اوزره جهت مزبوره متصرف اولوپ اداي خدمت ايلدكدن صكره

Hadži hafiz Jusuf-efendija je na ovoj dužnosti ostao samo godinu dana, jer je već naredne godine, 9. ramazana 1252/18. decembra 1836., njegov sin, nakon smrti oca, dobio berat za službu pod istim uvjetima. Hadži hafiz Jusuf-efendija djelovao je i kao muršid, duhovni učitelj u Sarajevu. Naime, u jednoj vlasničkoj bilješci na rukopisu قصيدة البردة čitamo da je vlasnik rukopisa 1235/1819-20. godine bio Muḥammad b. al-ḥāḡḡ Aḥmad Sunbul-imām, javni pisar u Sarajevu. Ispod ove bilješke istim rukopisom ispisana je molba u kojoj Muḥammad Naẓīf Vrčānī moli da se uči dova pred dušu njegovog duhovnog učitelja (muršida) al-ḥāḡḡ Yūsuf ḥāfīz-efendije, koji je umro 1252/1836-37. godine.²⁷ Obje bilješke odnose se na Muhameda Nazif-efendiju Mestvicu, Vrcaniju (1780-1864), koji je, kako ćemo kasnije vidjeti, uradio i popis njegove biblioteke.

Jusuf-efendija je bio oženjen Afifom, kćeri Mehmeda Sandžakdara Karanfila. Imali su troje djece: sina Ibrahima Hakkija i dvije kćeri, Dervišu i Zulejhu. Supruga Afifa je umrla iste godine kad i Jusuf-efendija. Izgleda da je sud jednom ostavinskom raspravom 1. šabana 1252/10. novembra 1836. godine procijenio ukupnu njihovu imovinu na iznos od 17.836 groša i 10 para. Imovina Afife je iznosila 2.785 groša i 14 para, a imovina Jusuf-efendije 15.050 groša i 36 para. Shodno šerijatskim propisima sud je izvršio podjelu imovine između nasljednika. Kada su izuzeti svi troškovi, Ibrahim Hakki je dobio imovinu vrijednosti 8.277 groša i 7 para, a kćeri po 4.138 groše i 23 pare.²⁸

I na osnovu ovih skromnih biografskih podataka možemo zaključiti da je hadži hafiz Jusuf-efendija pripadao ulemanskoj sarajevskoj porodici. Činjenica da je, kao i njegov sin Ibrahim Hakki kasnije, postavljen za muallima jednog od najboljih mekteba u Bosni, koji je bio u rangu provincijske medrese, govori u prilog tvrdnji da je obrazovanje stjecao u renomiranim zavodima,

تعيين اولئان يومي بش اققه وظيفه سي وقف مزبور محصولندن متوليسي اولئار يندنن الوپ متصرف اوله شويله بله لر علامت شريفه اعتماد قبيله لر - تحرير اليوم الثاني عشرين من محرم الحرام سنه احدى وخمسين ومائتين وألف - بمقام قسطنطنيه.

- 27 Mustafa Jahić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Historijski arhiv Sarajevo, Svezak prvi, London-Sarajevo, 1431/2010, str. 173.

هذا قصيده برده مع جزري دخل في ملك الفقير كثير الأثم محمد بن الحاج أحمد سنبل أمم الكاتب عام بمدينة سراي يوسنه غفر الله لهما سنه ١٢٣٥

شرح شريفي خادمي محمد نظيف ورجاني تگري رحمت ايليه اولجان ايچون فاتحه كيم اوقيه بازاسيچون صاحبي سنه كيم ايلرسه دعا محشرنده رحمت ايلسون خدا مرشدنا وسيدنا يعني الحاج يوسف حافظ افندي قدس سره حضرتلرينه فردوس اعلاده خدا ويرسون مقامي مومي اليه مرشد حافظ افنديك وفات تاريخي اعزان سنه ١٢٥٢

- 28 GHB, A-4970/TO. U ostavinskoj raspravi posebno je tretirana imovina Jusuf-efendije, a posebno njegove supruge Afife. Osim uobičajenog pokušstva procijenjena je i kuća u Šejh Ferruh mahali, biblioteka od 86 svezaka, te dućan na Baščaršiji i zemljište u Višegradu. Ostavinska rasprava je ovjerena pečatom sarajevskog kadije Mehmeda Hasib-efendije.

moguće u Gazi Husrev-begovoj medresi, jer je cijeli radni vijek kasnije ostao vezan za njegov vakuf i, vjerovatno, u Istanbulu, na što upućuje i veoma vrijedna i bogata biblioteka koja je ostala iza njega.

Ibrahim Hakki-efendija

Kao što smo naprijed naveli, hadži hafiza Jusuf-efendiju na mjestu muallima u Gazi Husrev-begovom mektebu naslijedio je njegov sin Ibrahim Hakki-efendija. Rođen je 1816. godine u Sarajevu. Nemamo pouzdanih podataka o njegovom školovanju. Početno školovanje je mogao dobiti pred ocem Jusuf-efendijom, nakon čega je, najvjerovatnije, obrazovanje nastavio u Gazi Husrev-begovoj medresi i studij u Istanbulu. Činjenica da je dobio službu u „najčuvenijem mektebu u Sarajevu“ govori u prilog tvrdnji da je pripadao krugu uleme. Prvi put se spominje u popisu Sarajlija radi kefillime 1841. godine. Tada je imao 25 godina, bio srednjeg rasta, s tek poniklom bradom. U ovom popisu je navedeno da je bio imam. Nemamo podataka u kojoj džamiji je obavljao imamsku službu. Stanovao je u Šejh Ferruhovoj mahali, gdje mu je živio i otac hafiz Jusuf-efendija. Bio je oženjen kćerkom hadži Abdullaha Baščauevića iz iste mahale, koji ga je odredio vasi-muhtarom njegove vasi-jetname 1849. godine.²⁹ Imao je osmero djece: sinove Jusufa i Junusa, te šest kćeri: Ašidu, Hasniju, Mevliju, Vafiju, Umi Kulsum i Almasu. Nakon smrti oca Jusuf-efendije, istom procedurom i pod istim uvjetima dobio je službu muallima Gazi Husrev-begovog mekteba, što je potvrđeno carskom odlukom od 21. šabana 1252/8. decembra 1836. godine.³⁰ Procedura je podrazumijeva-

29 Mula Muhamed Mestvica, *Popis uzajamnog jamčenja stanovništva u Sarajevu iz 1841. godine*, preveo s turskog: Derviš Korkut, Sarajevo, 1970., str. 115. Abdullah Baščauević je, vjerovatno, rođonačelnik sarajevske porodice Hadžibaščauević.

30 GHB, A-3707-TO. Berat je izdan u Konstantiniji 9. ramazana 1252/18. decembra 1836. godine. Berat do sada nije objavljivan, te ovdje, pored faksimila, donosimo i tekst dokumenta:

شريف عاليشان سامي مكان سلطاني وطغرائى غراى جهانستان حاقاني حكيمى اولدرکه نظارت اوقاف همایونمه ملحق سراي بوسنه ده واقع متوفى غازي خسرو بك جامع شريف و عمارت و مدرسه سنه و قفندن المق اوزره يومي بش اقچه وظيفه ايله معلم مكتب جهتنه متصرف اولان الحاج حافظ يوسف خليفه ابن مصطفى فوت اولوپ یرى خالي و خدمت لازمه سي معطل قالمقله صلبى كبير اوغلى ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان حاقاني ابراهيم حقى خليفه بن الحاج حافظ يوسف زيد صلاحه هر وجهه محل ومستحق اولمغي جهت مذکور باباسي متوفای مزبورک محلولندن اوغلى مرقوم توجيه اولنمق رجا سنه سراي بوسنه نائبي مولانا محمد حسيب زيد علمه عرض و جهت مذکوره باباسي متوفای مزبور محلولندن اوغلي مرقوم بر موجب نظام بالنفس بلا قصور اداى خدمت اتمک و ترک و تکاسل ايديرسه رفعدندن آخره ويرلمک شرطيله توجيه و يدينه برات عاليشانم ويرلمک باندنه رجال دولة عاليه مدن اوقاف همایونم ناظري افتخار الاکابر والاکارم السيد محمد حسيب زيد علمه اعلام انميرليه موجبنجه توجيه اولنمق فرماني اولمغين حقتده مزيد عنايت پادشاهانم ظهوره کنوروپ بيک ايکي يوزاللي ايکي سنه سي شعبان شريفنک بکرمي برنجي کوني تاريخيله مورخ و ويريلان رؤس همایونم موجبنجه بو برات همایون ويردم و بيوردمکه مرقوم ابراهيم حقى خليفه بن الحاج حافظ يوسف زيد صلاحه واروپ متوفای مزبورک محلولندک شرط مذکور اوزره جهت مذکوره متصرف اولوپ اداي خدمت ايلدنکن صکره تعيين اولنان يومي بش

la molbu kajmakama Gazi Husrev-begovog vakufa sarajevskom kadiji, koji je molbu prosljedio na Portu, te je na osnovu toga izdavan berat. Ovim beratom je precizirano da se muallimska služba ima obavljati savjesno i odgovorno, te da se nema pravo prodati, odnosno naći zamjenika koji bi u njegovo ime obavljao ovu službu, što je ranije bio običaj.

U mektebu je predavao Kur'an, tedžvid, ilmihal, ilmi-ahlak, fikh, hadis, perzijski jezik i krasnopis. Mada se u ovom izvještaju ne navode, arapski i turski jezik su se podrazumijevali, s obzirom na to da je većina literature bila na ovim jezicima. Ostao je na ovoj dužnosti narednih dvadeset godina. Pomoćnici su mu bili Ali Višegradlija 1847. i kasnije Abdullah Kaučija, koji ga je 1856. godine i naslijedio na ovoj dužnosti. Iz popisa mekteba iz ove godine vidimo da je mulla Ibrahim do ove godine bio muallim ovoga mekteba i da mu je, zbog nezadovoljstva njegovim radom, oduzeta ova služba i povjereni mlađem i preduzimljivijem pomoćniku Abdullahu Kaučiji.³¹ Umro je na povratku s hadža 1277/1860. godine. Ostavinska rasprava je provedena pred zamjenikom sarajevskog kadije Ataullahom Ahmedom 15. rebiul-ahira 1277/31. oktobra 1860. godine.³²

Ibrahim Hakki je, također, posjedovao bogatu i tematski raznovrsnu biblioteku. Osim dijela očeve biblioteke i sam je obogatio biblioteku sa 17 novih kodeksa. Među ovim rukopisima zastupljene su dvije zbirke fetvi, djela iz biografije Muhammeda, a.s., gramatike arapskog jezika, perzijske književnosti, islamskog vjerovanja, tefsira, kao i tri rječnika.³³ Vrijednost biblioteke je procijenjena na 1.027,17 groša. Od ove biblioteke je do danas sačuvan samo jedan kodeks na kojem se nalazi bilješka da je pripadao Ibrahimu Hakkiju. Ne isključujemo mogućnost da je sačuvano još djela bez vlasničke bilješke, što je veoma teško utvrditi.

U Arhivu GHB čuva se nekoliko dokumenata koji svjedoče o tome da se Ibrahim Hakki bavio i privrednom djelatnošću. Naprimjer, čuva se arzuhal iz 1851. godine kojim je tražio koncesiju na osnivanje željeznog rudnika u Dusini kod Kreševa i potvrde o kupovini zemljišta na tom lokalitetu.³⁴ U popisu imovine ovo zemljište je procijenjeno na 4.000 akči.

اچقه وظیفه سی وقف مزبور محصلونندن متولیسی اولنلر یندن الوپ متصرف اوله شویله بله لر علامت شریفه اعتماد قیله لر - تحریرا الیوم التاسع شهر رمضان شریف سنه اثنتین وخمستین ومائتین والف - بمقام قسطنطنیه.

31 Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1983, str. 49.

32 GHB, A-4971/TO.

33 Ovdje navodimo djela kojih nema u popisu biblioteke hafiza Jusuf-efendije: حلیة الناجی شرحی، طبقات العلماء، مختار صحاح لغت، تفسیر معالم التنزیل، فتاوی علی افندی، کلستان و بوستان، لغت مع صدر الاسلام، خیریه نابی مع لغت، موزون لغت، تعلیم المتعلم شرحی، الفیه مع شرح شافی، انعام مع صدر الشریعة، اراده جزئیة رساله سی، علم ادب مع صرف مجموعه، کلستان و تحفة الهدایة و لغت فارسی، فتاوی معتبر و فرائض جریده، نتائج الفنون.

34 GHB, A-4568/TO; A-4176/TO, A-4175/TO; A-4149/TO.

Biblioteka hadži hafiza Jusuf-efendije

Jedan od načina podjele zaostavštine iza umrlih u osmanskom periodu bila je i praksa da su se nasljednici obraćali sudu sa zahtjevom da nasljedna imovina bude popisana i procijenjena od suda, te na javnoj dražbi (muha-lefatu) prodana. Pomoć suda bi se tražila u slučajevima kada se nasljednici nisu mogli dogovoriti oko podjele zaostavštine, zatim kada umrli nije imao nasljednika te je imovina postajala javno dobro, kada je sud određivao staratelja za malodobne i neuračunljive osobe, kao i u situacijama kada bi osoba umrla izvan mjesta stalnog boravka njegove porodice i nasljednika, pa je valjalo njegovu imovinu evidentirati i organizirati prodaju na javnoj dražbi. Popis bi se evidentirao u posebnim defterima (kassam ili tereke defteri), koji su unošeni u sidžile (protokole šerijatskih sudova). Defterima su označavani i pojedinačni dokumenti koji su imali karakter nekog spisa, popisa ili obračuna.³⁵ Na sličan način popisana je i biblioteka hafiza Jusuf-efendije, samo ona nije upisana u sidžil, nego kao poseban dokument koji se u originalu danas čuva u Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke.³⁶ Popis biblioteke hadži hafiza Jusuf-efendije uradio je poznati sarajevski kadija, pjesnik i pisar u sudu Muhamed Nazif-efendija Divović, Mestvica, Vrcanija.³⁷

Forma popisnog deftera se unekoliko razlikuje od uobičajene. Na početku je u jednoj rečenici navedeno da je riječ o posebno izdvojenom defteru knjiga hadži hafiza Jusuf-efendije sačinjenom 1252/1836. godine.³⁸ Slijedi popis knjiga s navođenjem broja svezaka pojedinih naslova. Naslovi knjiga su pisani kratko, onako kako je određeno djelo bilo tada poznato, često navodeći samo imena autora ili oblast kojoj neko djelo pripada. Iz popisa je teško odrediti temu djela, puni naslov ili autora, kao i jezik na kojem je djelo pisano.³⁹

35 Hazim Šabanović, „Terminološki komentari“ u: *Evlija Čelebi, Putopis, odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1979, str. 608.

36 GHB, A-4155/TO.

37 Mula Muhamed Nazif-efendija Mestvica, sin hadži Ahmed-efendije Sunbul-imama, rođen je u Sarajevu oko 1189/1775. godine. Bio je sudski pisar u Visokom, Počitelju, Mostaru, Derventi, Gračanici i Banjoj Luci. Pod starost je kao javni pisar u Sarajevu držao mali prepisivački ured u kojem je narodu pisao molbe, žalbe i privatna pisma, a ujedno je radio i u mehkemi i mektebu, gdje je uz uobičajeno gradivo predavao i kaligrafiju. Umro je 21. redžeba 1280/1. januara 1864. godine i ukopan u malom mezarju kod džamije šejha Muslihudina na Ploči u Sarajevu. (Više vidi: A. Mehmedović, *Leksikon uleme.*, s. v. Mestvica, Mula Muhamed Nazif-efendija, Vrcanija).

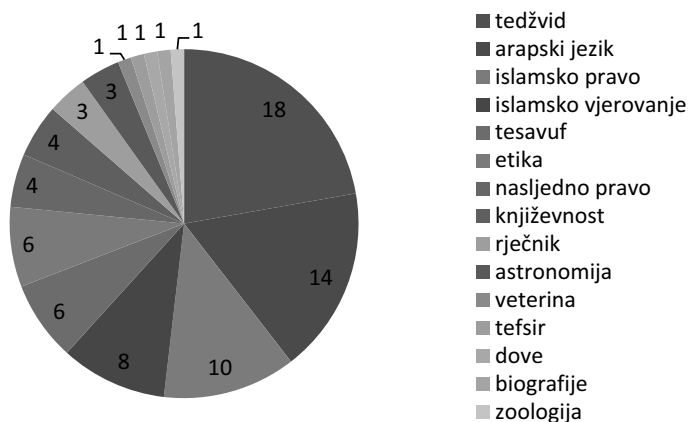
38 Uobičajena forma popisnog deftera sastojala se od navođena imena umrle osobe, titule, mjesta stanovanja, zanimanja, obavezno imena nasljednika i datum izrade popisa. Uvodni dio ovog deftera u originalu glasi:

الحاج يوسف حافظ افنديك محصوص ومستقل اولان كتب دفتر يدرکه اسميله آتي ذکر وبيان اولنور سنه ١٢٥٢

39 Više u: Asim Zubčević, „Knjige i njihovi vlasnici prema kassam defterima Sarajevskog suda 1762.-1787.“, *POF*, 60/2010., str. 437-439.

U prvom dijelu popisa navedeno je 86 naslova, a njihova vrijednost u ostavinskoj raspravi procijenjena je na 300 groša. U nastavku je istim rukopisom dopisano još trinaest djela. Ova djela nisu navedena u ostavinskoj raspravi, te je ovdje navedena pojedinačna vrijednost svakog naslova posebno, što je, inače, bio običaj kod popisa zaostavštine, a što nije navođeno u prvom dijelu ovoga popisa.

Tematsku strukturu biblioteke odredila je profesionalna orijentacija njenog vlasnika. U njoj preovladavaju udžbenička djela koja su se predavala u vjersko-obrazovnim zavodima onoga vremena. I to govori u prilog činjenici da Jusuf-efendija nije bio kolekcionar i bibliofil, ili nije bio samo to, nego obrazovan čovjek koji se u obavljanju svakodnevnih poslova služio svojom bibliotekom. Najviše djela je iz tedžvida, nauke o pravilnom čitanju kur'anskog teksta, 18 naslova. Slijede djela iz arapskog jezika (morfologija, stilistika, sintaksa) 14, islamskog prava 10, islamskog vjerovanja 8, po 6 djela iz misticismizma i etike, po 4 naslova iz nasljednog prava i književnosti, 3 rječnika, 3 djela iz astronomije, po jedno iz veterine, tefsira, dove, biografije i zoologije. Osam naslova nije bilo moguće čak ni uvjetno svrstati ni u jednu tematsku oblast, dok su 4 naslova predstavljena terminom perišan - listine. Među rukopisima su zastupljena djela autora klasične islamske literature kao što su al-Ġazālī, Taftāzānī, Mulla Ġāmī, Abū as-Su'ūd, Birgiwī, Qonyawī, Farīduddīn 'Aṭṭār, Sa'dī, Sūdī Bosnawī i drugi. Od priručne literature ističemo rječnik *Lugati Šāhidī* i *Lugati Firišteoĝlu*. Na osnovu tematske strukture biblioteke nameće se zaključak da je njen vlasnik imao posebnog afiniteta prema literaturi iz kiraeta, islamskog prava i književnosti.

Tematska struktura biblioteke hadži hafiza Jusuf-efendije

Sudbina biblioteke hadži hafiza Jusuf-efendije

U ostavinskoj raspravi Jusuf-efendije i njegove supruge Afife biblioteka je navedena odmah na početku popisa Jusuf-efendijine ostavštine. Registrirana je kao jedna stavka kutub ğild 86 (كتب جلد 86); vrijednosti 300 groša. Vjerovatno je zbog toga kasnije vršen popis biblioteke na posebnom dokumentu. Odvojeno je registriran Kur'an (كلام قديم) i procijenjen na 40 groša. On nije bio sastavni dio biblioteke, jer se navodi i kod Jusuf-efendije i kod njegove supruge Afife sa istom vrijednošću. Što se same biblioteke tiče, s dosta sigurnosti možemo konstatovati da je samo trećinu na muhalefatu otkupio vlasnikov sin Ibrahim Hakki, dok su druge dvije trećine prodane izvan kruga njegove porodice. Naime, u ostavinskoj raspravi Ibrahima Hakkija navodi se biblioteka od 50 kodeksa rukopisa. Od toga 17 kodeksa nema u popisu Jusuf-efendijine biblioteke, što znači da ih je njegov sin, Ibrahim Hakki, kasnije nabavio za vlastitu biblioteku. S obzirom na činjenicu da nismo pranašli *ex libris*, kao ni pečat Jusuf-efendije, ne možemo sa sigurnošću utvrditi identitet knjiga koje su bile u sastavu ove biblioteke. Ono što sa sigurnošću znamo jesu kodeksi koji na sebi imaju vlasničku bilješku da je dotično djelo bilo u posjedu hadži hafiza Jusuf-efendije. Uvid u popis zaostavštine Ibrahima Hakkija trebao je razriješiti i dilemu sudbine biblioteke njegovog oca, što se nije desilo.

Na jednom kodeksu, koji se danas čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci,⁴⁰ nalazimo vlasničku bilješku الحاج يوسف حافظ أفندي, koju bismo mogli prihvatiti kao *ex libris* ove biblioteke. Druga bilješka na istoj foliji ukazuje da je kodeks bio dio biblioteke Sejfidina Kemure i to, ako je suditi po rukopisu i boji tinte, pod rednim brojem 40 (من كتب سيف الدين كمورا أفندي سرايلي). Ispod ove bilješke nalazi se natpis u pečatu: سيد محمد što nismo uspjeli dovesti u vezu s ovim vlasnicima. Činjenica da je ovaj kodeks bio u vlasništvu Sejfidina Kemure može biti dobra osnova za pretpostavku da je bar dio knjiga dospio u njegovu biblioteku.

Još na jednom kodeksu nalazimo vlasničku bilješku hafiza Jusuf-efendije.⁴¹ Kodeks sadrži pet djela, od toga tri rječnika. Mada ih ne nalazimo konkretno navedene u popisu, nije isključeno da su popisani ili kao međzmue ili samo kao rječnici. *Wašīyyatnāma* Muḥammada Birgiwīja je, također, bila u sastavu biblioteke Jusuf-efendije i sačuvana je do danas. Na ovom rukopisu nalazimo i vlasničku bilješku njegovog sina Ibrahima Hakkija. Na zadnjoj korici ovog rukopisa spominju se kao vlasnici, osim sina Ibrahima, i imena Ahmed, mulla Abdullah i Abdulkерim.⁴²

40 GHB, R-6832.

41 GHB, R-2051.

42 GHB, R-2184 (unutrašnja strana zadnje korice rukopisa):

بر واقته كيلان قلدي يوسف حافظ وملا عبد الكريم و ابراهيم، يوسف حافظ واحمد ملا وملا عبد الله، صاحب الحاج يوسف حافظ أفندي يوسف حافظ واحمد ملا عبد الكريم .

Biblioteka hadži hafiza Jusuf-efendije potječe iz prve polovine XIX stoljeća. Popis je sačinjen prije 181 godinu. Uprkos činjenici da to i nije bilo tako davno, te da je poznato da je dio ove kolekcije bio u vlasništvu njegovog sina, što je čini mlađom još 25 godina, ipak su do danas od popisanih 96 sačuvana samo tri kodeksa. U procentima je to oko 3%. I to svjedoči kakvom sistematskom uništavanju je bila izložena naša pisana baština.

Popis biblioteke hadži hafiza Jusuf-efendije 1252/1836.

الحاج يوسف حافظ افنديك مخصوص ومستقل اولان كتب دفتر يدرکه اسميله آتی ذکر وبيان
اولنور سنه 1252

1. Mafātīḥ ad-durriyya fī itbāt al-qawānīn ad-darriyya (مفاتيح الدرية في اثبات القوانين الدرية);⁴³
2. Luḡat min al-faras (?) parišān (لغت من الفرس پریشان);⁴⁴
3. Maḡmū‘a (مجموعه);⁴⁵
4. Kāfī ma‘a Qawā‘id i‘rāb wa Izhār (كافي مع قواعد إعراب وإظهار);⁴⁶
5. ‘Awāmil (عوامل);⁴⁷
6. Šāhidiyya (شاهدية);⁴⁸
7. Šarḥ ‘Izzī Taftāzānī (شرح عزي تفتازاني);⁴⁹

Još na jednom rukopisu (R-2051) koji je bio u vlasništvu hadži hafiza Jusuf-efendije nalazimo bilješku da je bio u vlasništvu Abdulkerima (fo. 1a).

- 43 Kratak udžbenik iz morfologije perzijskog jezika na arapskom jeziku. Napisao Muṣṭafā b. ‘Abū Bakr as-Siwāsī, poznatiji pod nadimkom Ḥayrāt, umro 1240/1825. god. (Up. Popara, *Katalog GHB*, XVIII, 9932/6).
- 44 S obzirom na to da nije naveden puni naslov, nije bilo moguće identifikovati autora i djelo.
- 45 U biblioteci hafiza Jusuf-efendije nalaze se tri medžmue. Nije jasno da li je riječ o zbirkama prepisanih djela koja ovdje u popisu nisu navedena ili o ličnoj bilježnici vlasnika biblioteke.
- 46 Zbirka od tri djela: Prvo je djelo iz arapske sintakse autora Ğamāluddīna Abū ‘Amra ‘Utmāna b. ‘Umara b. ‘Abū Bakra Ibn al-Hāḡiba, umro 646/1249. godine (Up. Jahić, *Katalog GHB*, VI, 3791/2), drugo je djelo o pravilima fleksije u arapskom jeziku, koje je napisao Ğamāluddīn Abū Muḥammad ‘Abdullāh b. Yūsuf b. Aḥmad Ibn Ḥišām, umro 761/1360. (*Isto*, 3723/2), a treće je djelo iz sintakse arapskog jezika (*Isto*, 3787/2).
- 47 Kratka sintaksa arapskog jezika od Muḥammada Birgiwīja, umro 981/1573. (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 143/7). Hafiz Jusuf-ef. je posjedovao dva primjerka ovoga djela.
- 48 Poznati perzijsko-turski riječnik u stihu. Napisao Ibrāhīm b. Šāliḥ Šāhidī, umro 957/1550. godine. (Up. Fajić, *Katalog GHB*, III, 2599/2).
- 49 Komentar na djelo *Ṭaṣrīf al-‘Izzī* iz arapske gramatike. Puni naziv djela je *Šarḥ Ṭaṣrīf al-‘Izzī*. Na arapskom jeziku napisao Sa‘duddīn Mas‘ūd b. ‘Umar at-Taftazānī, umro 791/1389. godine. (Up. Jahić, *Katalog GHB*, VIII, 4879/2).

8. Mağmū‘a (مجموعه);⁵⁰
9. Iršād ma‘a Sirāğiyya (إرشاد مع سراجية);⁵¹
10. Šarḥ Farā‘id (شرح فرائض);⁵²
11. Rub‘ taḥtadan risāla ma‘a Tamāšī (?) risāla (هربع تحته دن رساله مع تماشي (?)) risāla (رسالة);⁵³
12. Šarḥ Sirāğiyya (شرح سراجية);⁵⁴
13. Parīšān (پريشان);⁵⁵
14. Badā‘i‘ al-Burhān ‘alā ‘umda al-Furqān (بدایع البرهان على عمدة الفرقان);⁵⁶
15. Šarḥ ‘aqa‘id (شرح عقائد);⁵⁷
16. Tawārīḥ Qostaṭīniyya sultān Maḥmad Ḥān (تواريخ قسطنطينيه سلطان محمد) (تواريخ قسطنطينيه سلطان محمد);⁵⁸
17. Asrār manāqib al-abrār (اسرار مناقب الأبرار);⁵⁹
18. Parīšān min al-Ḥikāyāt (پريشان من الحكايات);⁶⁰
19. Kitāb aṭ-ṭahāra min al-fiqḥ ma‘a risāla min al-faras (?) (كتاب الطهارة من (الفقه مع رسالة من الفرس));⁶¹

50 Ovo je jedna od tri međzvue u ovoj biblioteci.

51 Zbirka od dva djela. Prvo djelo pod naslovom *Iršād* nismo uspjeli identifikovati, s obzirom na to da se pod tim skraćenim naslovom krije više djela iz različitih oblasti. Drugo djelo u zbirci je iz nasljednog prava *al-Farā‘id as-sirāğiyya*, koje je na arapskom jeziku napisao Sirāğuddīn Muḥammad b. Maḥmūd b. ‘Abdurrašīd as-Sağāwandī, umro prije 596/1200. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, II, 1795/1).

52 Poznato je više komentara djela *al-Farā‘id as-sirāğiyya*. Najčešći u našim kolekcijama rukopisa je pod naslovom *Šarḥ al-Farā‘id as-sirāğiyya*, autora ‘Alīja b. Muḥammada b. ‘Alīja al-Gurğānīja, umro 816/1413. godine (Up. Lavić, *Katalog NUBBiH*, 607).

53 Risala iz astronomije, koja govori o kvadrantu koji se upotrebljavao za mjerenje vremena. U ovom kodeksu se nalazi još jedna risala koju prema naslovu nismo mogli identifikovati.

54 Vjerovatno se radi o ranije navedenom komentaru djela *al-Farā‘id as-sirāğiyya*.

55 Terminom *Parīšān*, koji ćemo još sretati u popisu ove biblioteke, označavani su nesređeni i neuvezani listovi u značenju listine.

56 Kraće djelo iz tedžvida, koje je napisao Muṣṭafā b. ‘Abdurrahmān b. Muḥammad al-Izmīrī.

57 Komentar djela iz islamskog vjerovanja. Na osnovu naslova djelo nije moguće identifikovati.

58 Djelo iz historije Istanbula. Ni ovaj naslov nismo uspjeli identifikovati. Prema naslovu riječ je, vjerovatno, o historiji osvajanja Istanbula od strane sultana Mehmeda Fatiha 1453. godine.

59 Komentar biografskog djela *Manāqib al-abrār wa maḥāsīn al-aḥyār* u kojem su navedene biografije sufijskih učenjaka. Ovaj komentar je veoma rijedak i nije evidentiran u zbirkama rukopisa u našoj zemlji i okruženju. Primjerak ovoga djela posjeduje biblioteka Islamskog univerziteta u Medini (<http://www.aruc.org/web/auc/general-search?page=FullDisplay&searchType=Bib&mId=2796912>, 11.9.2018).

60 Fragmenti listova iz književnosti.

61 Zbirka dva djela. Prvo djelo je poglavlje nekog djela iz islamskog prava u kojem se razmatra problematika vjerske čistoće. Poglavlje ovakvog naslova prisutno je gotovo u svim klasičnim djelima islamskog prava (fiqh). Drugo djelo nismo uspjeli identifikovati.

20. Daf'a parišān (دفعه پریشان);
21. Iršād al-murīd min dawāl ? al-qaṣīd (ارشاد المرید من ذوال؟ القصید);⁶²
22. Kitāb Qurra al-'ayn (کتاب قرّة العین);⁶³
23. 'Aqā'iddan 'ibāra-i turkī ma'a Qawā'id wa Ḥamza risāla (عقائد دن عبارہء)
(ترکی مع قواعد و حمزه رساله);⁶⁴
24. Daf'a Rub' taḥta risālasī (دفعه ربع تحتہ رسالہ سی);⁶⁵
25. Ustuwānī (استوانی);⁶⁶
26. Sayyid Šarīf (سید شریف);⁶⁷
27. Tarīqat šarḥ Raḡab efendī (طریقت شرح رجب أفندی);⁶⁸
28. Abyātilē risāla (ابیاتیله رساله);⁶⁹
29. Kitāb Ġalāl (کتاب جلال);⁷⁰
30. Būstān šarḥī (بوستان شرحی);⁷¹
31. Inšā' (انشاء);⁷²
32. Kitāb al-mukarrar min al-qirā'āt as-sab'a (کتاب المکرّر من القراءت السبعه);⁷³

62 Ni ovaj naslov ne nalazimo u nama dostupnim izvorima. Slobodni smo pretpostaviti da je ovdje riječ o komentaru poznatog djela pod punim naslovom *Iršād al-murīd ilā maqṣūd al-qaṣīd fī al-qirā'āt al-sab'a* koje je napisao 'Alī Muḥammad al-Ḍabbā'.

63 Puni naziv djela je *Qurra al-'ayn fī al-Faḥ wa al-imala bayn al-laḡayn* koje je napisao Abū al-Baqā' 'Alī b. 'Uṭmān b. Muḥammad b. Aḥmad b. Ḥasan al-Qāṣih, umro 801/1399. godine.

64 Kodeks sadrži tri djela. Prvo djelo je iz islamskog vjerovanja, bez navedenog naslova, drugo, također, nije moguće identifikovati, pošto je označeno terminom *Qawā'id* /u značenju pravila koja se mogu odnositi na skoro svaku oblast/. Treće djelo je iz islamskog prava *Risāla Ḥamza efendī*, koju je napisao Ḥamza-efendī Dārdanalī, umro 1089/1678. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 236/4).

65 Drugi primjerak risale o računanju vremena, odnosno kvadrantu (rubtahta) pomoću kojeg se vrši određivanje položaja sunca i početka namaskih vremena u toku jednog dana.

66 *Fawā'id al-amālī wa farā'id al-la'ālī (aw) ar-risāla al-ustuwāniyya*, djelo iz islamskog prava koje se dugo u našim medresama koristilo kao udžbenik iz ovog predmeta (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, II, 1560).

67 Ni ovo djelo prema naslovu nije moguće identifikovati. Pod ovim naslovom kriju se djela iz nasljednog prava, logike, filozofije i sintakse arapskog jezika.

68 Puni naziv djela je *al-Wasīla al-Aḥmadiyya šarḥ at-Tarīqa al-Muḥammadiyya*. Komentar je na arapskom jeziku napisao Raḡab b. Aḥmad al-Āmidī, al-Qaysari, ar-Rūmī, al-Ḥanaḡī, umro poslije 1087/1676. godine (Up. Popara, *Katalog GHB*, XIII, 7632). U biblioteci hafiza Jusuf-efendije nalazila su se tri primjerka ovoga djela.

69 Risala sa stihovima, bez naslova i autora djela.

70 Nije bilo moguće identifikovati autora i puni naslov.

71 Komentar poznatog djela iz perzijske književnosti koje je napisao Abū 'Abdullāh Mušarrifuddīn b. Mušlihuddīn Sa'dī, Šīrāzī, umro 691/1291. godine (Up. Nametak, *Katalog GHB*, IV, 3105). Nije navedeno ime komentatora.

72 Zbirka obrazaca, pisama i drugih dokumenata, najčešće pisanih na turskom jeziku.

73 Djelo iz tedžvida. Na arapskom jeziku napisao Abū 'Amr 'Uṭmān b. Sa'id b. 'Uṭmān ad-Danī al-Miṣrī, umro 444/1053. godine. Puni naziv djela je *at-Taysīr fī qirā'āt as-sab'a*.

33. Abū as-Su‘ūd efendī nasīhat risālasī (أبو السعود أفنديك نصيحت رساله سي);⁷⁴
34. Nāqīṣ Muḥammadiyya (ناقص محمدية);⁷⁵
35. Daf‘a Maḡmū‘a (دفعه مجموعه);⁷⁶
36. Kanz al-ma‘ānī fī šarḥ Ḥirz al-amānī (كنز المعاني في شرح جزر؟ الاماني);⁷⁷
37. Parīšān maw‘iẓa (پریشان موعظه);⁷⁸
38. Birgilī šarḥ Qonawī (بركلي شرح قنوي);⁷⁹
39. Kitāb taqrīrāt at-tadqīqāt (كتاب تقريرات التدقيقات);⁸⁰
40. Kitāb Munḡid al-muqarrabīn li šayḥ Šamsuddīn (كتاب منجد المقربين لشيخ شمس الدين);⁸¹
41. Ğahāla muta‘allaq risālasī (جهاله متعلق رساله سي);⁸²
42. Kitāb at-Tanwīr fī isqāt at-tadbīr (كتاب التنوير في اسقاط التدبير);⁸³
43. Bitawdīh al-I‘rāb ‘alā šarḥ qawā‘id al-i‘rāb (بتوضيح الاعراب على شرح قواعد الاعراب);⁸⁴
44. Kitāb Baḥr al-ma‘ārif (كتاب بحر المعارف);⁸⁵
45. Daqā‘iq al-maḥkama ‘alā šarḥ al-muqaddima ma‘a Risāla al-fawā‘id as-sirriyya fī šarḥ al-Ġazariyya min ‘ilm al-taġwīd ma‘a Risāla tata‘allaq bi ḥatm al-Qur‘ān (دقائق المحكمة على شرح المقدمة مع رساله الفوائد السريه في شرح كتاب التجويد مع رساله التجويد بختم القرآن);⁸⁶

- 74 Poslanica savjeta i uputa Muḥammada b. Muḥammada al-‘Imādīja, Abū as-Su‘ūda, umro 982/1574. godine. U nama dostupnim izvorima nismo pronašli ovo djelo.
- 75 Nepotpuno djelo *aṭ-Ṭarīqa al-Muḥammadiyya*. Na arapskom jeziku napisao Muḥammad b. Pīr ‘Alī al-Birgiwī (al-Birgilī), Taqiyyuddīn, umro 981/1573. godine.
- 76 Drugi primjerak međzmue nepoznatog sadržaja.
- 77 Djelo iz tedžvida. Na arapskom jeziku napisao aš-Šayḥ Sulaymān al-Ġamzūrī (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 133).
- 78 Nevezane folije nekog djela iz propovjedništva.
- 79 Komentar djela *Wašiyatnāma*. Osnovno djelo napisao Muḥammad Pīr al-Birgiwī, a ovoj komentar pod naslovom *Šarḥ Wašiyatnāma Birgiwī* napisao Šayḥ ‘Alī aš-Šadrī al-Qonawī, umro 1114/1702. godine (Up. Fajić, *Katalog GHB*, III, 2429).
- 80 Djelo s ovim naslovom nismo pronašli u nama dostupnim izvorima.
- 81 Puni naslov djela je *Munḡid al-muqarrabīn wa muršid aṭ-ṭālibīn*. Na arapskom jeziku napisao Muḥammad b. Muḥammad al-Ġazarī (Up. GHB, O-3524,5).
- 82 Risala o ili o neznanju. Naslov je naveden opisno, te djelo nije moguće identifikovati.
- 83 Rasprava o ograničenosti čovjekove slobodne volje. Na arapskom jeziku napisao Aḥmad b. Muḥammad b. ‘Abdulkarīm b. ‘Aṭa‘ullāh al-Iskandarī al-Ġudāmi aš-Šādīlī, umro 709/1309. godine (Up. Popara, *Katalog GHB*, XIII, 7586).
- 84 Komentar Ibn Hišamovog djela *al-I‘rāb ‘an qawā‘id al-i‘rāb* iz sintakse arapskog jezika. Napisao Maḥmūd b. Ismā‘īl b. ‘Abdullāh b. Mikā‘īl al-Ḥirtabirtī, umro 915/1504. godine (Up. Jahić, *Katalog GHB*, VI, 3793/2).
- 85 Djelo iz metrike. Na turskom jeziku napisao Muštafā b. Ša‘bān as-Surūrī, umro u 969/1562. godine (Up. Popara – Fajić, *Katalog GHB*, VII, 4420/4).
- 86 Kodeks sadrži više djela uvezanih zajedno. Prvo djelo je komentar kasidi iz tedžvida, koji je napisao Zaynuddīn Abū Yahyā Zakariyā b. Muḥammad al-Anšārī al-Miṣrī, umro

46. Sūra-i ‘Anqabūt tafsīrī (سوره عنكبوت تفسيري);⁸⁷
47. Tarğama-i Asrārnāma li aš-Šayḥ ‘Aṭṭār (ترجمه اسرار نامه للشيخ عطار);⁸⁸
48. Tuḥfa al-abwāb mağmū‘a (تحفة الأبواب مجموعه);⁸⁹
49. Luḫfiyya-i Wahbī (لطفييه و هبي);⁹⁰
50. Multaqā al-abḥur (ملتقى الأبحر);⁹¹
51. Kitāb bi munāṭir al-asāsāt min al-faras (?) (كتاب بمناطر الاساست من الفرس (?));⁹²
52. Tuḥfa al-anām min ‘ilm al-qirā‘āt (تحفة الانام من علم القراءت);⁹³
53. Daf‘a maw‘iẓa parīšān (دفعه مو عظه پريشان);⁹⁴
54. Šarḥ ‘alā at-Talḥiṣ min ‘ilm al-ma‘ānī (شرح على التلخيص من علم المعاني);⁹⁵
55. Kitāb at-taysīr min al-qirā‘āt as-sab‘a (كتاب التيسير من القراءت السبعه);⁹⁶
56. Kitāb našr al-Qur‘ān al-‘ašara (كتاب نشر القران العشره);⁹⁷
57. Birgilī (بركلي);⁹⁸
58. Kitāb Izhār al-asrār bašma (كتاب اظهار الاسرار باصمه);⁹⁹
59. Kitāb siyar Waysī min ‘ilm al-faras (كتاب سير ويسي من علم الفرس);¹⁰⁰

926/1520. (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 120/1), drugo djelo je komentar *Ġazariyye*, koji je na arapskom jeziku napisao Muḥammad b. Ibrāhīm b. Yūsuf at-Tāḍifī umro 971/1563. godine i treće djelo risala o vrijednosti učenja Kur‘ana.

- 87 Komentar kur‘anskog poglavlja ‘*Ankabūt*, od nama nepoznatog autora.
- 88 Prijevod s perzijskog jezika poeme sufijskog sadržaja Farīduddīna ‘Aṭṭāra.
- 89 Ovu zbirku nismo pronašli u nama dostupnim izvorima.
- 90 Moralno-didaktički spjev. Na turskom jeziku spjevao Muḥammad b. Rāšid b. Muḥammad, poznat kao Sunbul-zāde Wahbī, umro 1214/1799. ili 1224/1809. godine (Up. Popara, *Katalog GHB*, XVI, 9276).
- 91 Djelo iz islamskog prava koje je dugo vremena služilo kao udžbenik u našim medresama. Na arapskom jeziku napisao Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ibrāhīm al-Ḥalabī, umro 956/1549. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, II, 1329).
- 92 Na osnovu dostupnih izvora nismo uspjeli identifikovati djelo sa ovakvim naslovom.
- 93 Vjerovatno je riječ o djelu *Tuḥfa al- anām fī al-waqf ‘alā Ḥamza wa Hišām*.
- 94 Još jedan primjerak listina sa temom propovjedništva.
- 95 Komentar al-Qazwīnījevog djela *Talḥiṣ al-miftāḥ*.
- 96 Djelo o čitanju Kur‘ana na sedam kiraeta. Napisao Abū ‘Amr ‘Uṭmān b. Sa‘īd b. ‘Uṭmān ‘Uṭmān ad-Dānī al-Muqī, umro 444/1053. godine.
- 97 Skraćena verzija djela *an-Našr*, o deset kiraeta. Napisao Šamsuddīn Muḥammad b. Muḥammad b. ‘Alī b. Yūsuf al-Ġazarī, umro 833/1429. godine.
- 98 Djelo iz oblasti etike pod naslovom *Waṣīyatnāma Birgiwī* (Birgilī). Autor djela je Muḥammad Pīr ‘Alī al-Birgiwī, umro 981/1573. godine. Djelo je služilo kao udžbenik u medresama.
- 99 Poznato djelo iz gramatike arapskog jezika koje je napisao Muḥammad Pīr ‘Alī al-Birgiwī, umro 981/1573. godine. Ovo je jedino štampano djelo u biblioteci hafiza Jusuf-efendije.
- 100 Moguće da se radi o djelu Uwaysa b. Muḥammada, Waysī-efendija *Durra at-tāğ fī sīra šāhib al-mi‘rāğ* (Up. Fajić, *Katalog GHB*, V, 3572).

60. Kitāb inkāḍ al-hālikīn (كتاب إنكاذ الهالكين);¹⁰¹
 61. Kitāb Mafātīḥ al-asrār (كتاب مفاتيح الأسرار);¹⁰²
 62. Tafsīr sūra-i Naba' (تفسير سورة نبا');¹⁰³
 63. Tarğama-i Ğawāhir fiqhīyya nām-i dīgar 'Ibādāt badaniyya (ترجمهء جواهر ترجمهء جواهر) (فقهيةء نام ديكر عبادات بدنية);¹⁰⁴
 64. Kāfiya wa Mişbah wa 'Awāmil (كافيةء ومصباح وعوامل);¹⁰⁵
 65. Şarḥ muḥtaşar fī 'ilm an-nuĝūm (شرح مختصر في علم النجوم);¹⁰⁶
 66. Turkī risāla (تركي رساله);¹⁰⁷
 67. Qānūn nāma-i Abū as-Su'ūd (قانون نامه ابو السعود);¹⁰⁸
 68. Kitāb Muḥtaşar al-ma'ānī (كتاب مختصر المعاني);¹⁰⁹
 69. Daf'a Birgīlī (دفعه بركلي);¹¹⁰
 70. Tarğama Şāhidiyya ma'a Risāla-i 'arūḍ Andalūsī ma'a Luġat Firişte wa Luġat fārsī (ترجمه شاهديه مع رسالهء عروض اندلوسي مع لغت فرشتهء ولغت فارسي);¹¹¹

101 Djelo iz islamskog prava ili etike, koje govori o nagrađivanju za učenje Kur'ana. I ovo djelo napisao je Muḥammad Pīr 'Alī al-Birgīwī (al-Birgīlī), umro 981/1573. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 716/3).

102 U arapskoj literaturi poznato je više djela pod ovim naslovom. S obzirom na to da nemamo drugih podataka teško je odrediti o kojem djelu je ovdje riječ.

103 Komentar kur'anskog poglavlja *an-Naba'*.

104 Kodeks s dva djela i to: Prijevod djela *Ğawāhir al-fiqhīyya* iz islamskog prava, koje je napisao Tāhir b. Salām b. Qāsim b. Aḥmad al-Anşārī al-Hawārazmi, Namadpuş, umro 771/1369. godine (Up. Popara, *Katalog GHB*, IX, 5527). Drugo djelo je iz iste oblasti, a napisao ga je Işhāq b. 'Abdullāh, umro 1037/1628. godine (Up. Lavić, *Katalog GHB*, XVII, 9698).

105 Kodeks od tri djela iz arapskog jezika. Prvo djelo je *Kāfiya fī an-naḥw* autora Ğamaluddīna Abū 'Amra 'Uṭmāna b. 'Umara b. Abū Bakra Ibn al-Hāġiba al-Hāġiba, umro 646/1249. godine (Up. Jahić, *Katalog GHB*, VI, 3791/2); drugo djelo, *al-Mişbah fī an-naḥw*, napisao je Nāşir b. 'Abdussayyid al-Muṭarrizī, umro 610/1213. godine, a treće je Birgīwījevo djelo iz sintakse arapskog jezika (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 143/7).

106 Komentar nekog saţetka iz astronomije.

107 Risala na turskom jeziku, bez definisanog naslova ili teme.

108 Zbirka zakona i naredaba koje je sakupio šejhul-islam Abū as-Su'ūd Aḥmad b. Muḥammad al-'Imādi, umro 982/1574. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, II, 1727/2).

109 Skraćeni komentar djelu *Talḥiş al-miftāḥ* iz arapske stilistike. Napisao Mas'ūd b. 'Umar b. 'Abdullāh at-Taftazānī, umro 791/1389. godine (Up. Popara – Fajić, *Katalog GHB*, VII, 4234/2).

110 Joş jedan primjerak djela *Waşīyyatnāma Birgīwī* (Birgīlī).

111 Kodeks sa četiri djela i to: prijevod rječnika *Tuḥfa-i Şāhidī*, od nama nepoznatog prevodioca; risala o arapskoj metrici koju je napisao Abū 'Abdullāh Muḥammad b. Ḥusayn Abū al-Ġaiş Ğayş al-Anşārī al-Andalūsī, umro 626/1229. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 390/3); arapsko-turski rječnik u stihovima autora 'Abdullaṭifa b. 'Abdulmaġīda, Firişte oġlu (Up. Popara, *Katalog GHB*, XVI, 9017) i perzijski rječnik od nama nepoznatog autora.

71. Muḥtaṣar ‘aqā’id (مختصر عقائد);¹¹²
72. Risāla fī ‘ilm al-qirā’āt (رساله في علم القراءات);¹¹³
73. Šarḥ Šāṭibī (شرح شاطبي);¹¹⁴
74. Kitāb Diyā’ al-qulūb (كتاب ضياء القلوب);¹¹⁵
75. Kitāb Baḥr al-kalām fī uṣūl ad-dīn li Sayfuddīn (كتاب بحر الكلام في اصول الدين لسيف الدين);¹¹⁶
76. Šarḥ Farā’id li Sayyid (شرح فرائض لسيد);¹¹⁷
77. Qaṣīda-i Šāṭibī (قصيده شاطبي);¹¹⁸
78. Risāla Tuḥfa min ‘ilm al-faras ? (رساله تحفه من علم الفرس);¹¹⁹
79. Risāla min al-qirā’āt ma’a Qāḍī zāde risālasī ma’a Šarḥ Talḥiṣ al-miftāḥ fī ‘ilm al-ma’ānī wa al-bayān (رساله من القراءات مع قاضي زاده رساله سي مع شرح تلخيص المفتاح في علم المعاني والبيان);¹²⁰
80. Durra-i Šāṭibī wa ġayr risāla min al-Qirā’āt (دره شاطبي وغير رساله من القراءات);¹²¹
81. Manqūḍ ‘alā al-Maqṣūd min ‘ilm aṣ-ṣarf (منقود على المقصود من علم الصرف);¹²²

112 Komentarij nekog djela iz islamskog vjerovanja.

113 Risala o čitanju Kur’ana. Nije naveden autor, ni naziv djela.

114 Komentar poznatom djelu iz nauke o kiraetima. Osnovno djelo je napisao Abū Muḥammad Qāsim b. Firrūḥ aš-Šāṭibī, umro 590/1194. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 105).

115 Komentar djelu vjersko-poučnog sadržaja. Puni naziv komentara je *Diyā’ al-qulūb fī šarḥ Ġalā’ al-qulūb*, a napisao ga je Ishāq b. Ḥasan az-Zangānī, umro 1100/1688. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, II, 1399/2).

116 Djelo iz islamskog vjerovanja, Na arapskom jeziku napisao Maymūn b. Muḥammad an-Nasafī, Abū al-Mu’īn, umro 508/1115. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 608/2).

117 Djelo iz nasljednog prava pod nazivom *Šarḥ al-Farā’id as-Sirāġiyya al-musammā bi al-Farā’id aš-Šarīfiyya* napisao je as-Sayyid aš-Šarīf ‘Alī b. Muḥammad b. ‘Alī al-Ġurġānī, umro 816/1413. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, II, 1800/2).

118 Djelo u stihu iz nauke o čitanju Kur’ana (*taġwīd*) koje je na arapskom jeziku napisao Abū Muḥammad Qāsim b. Firrūḥ aš-Šāṭibī, umro 590/1194. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 105).

119 Djelo pod ovim naslovom nismo mogli identifikovati.

120 Kodeks sa tri djela i to: risala iz tedžvida, odnosno o kiraetima, risala iz fikha pod naslovom *Risāla-i Qāḍī Qāḍī zāde*, čiji je autor Muḥammad b. Muṣṭafā Qaḍī Qāḍī-zāde, umro 1054/1635. godine (Up. Popara, *Katalog GHB*, IX, 5783) i komentar djela iz stilistike arapskog jezika pod naslovom *Šarḥ Talḥiṣ al-miftāḥ*, koji je napisao Mas’ūd b. ‘Umar b. ‘Abdullāh at-Taftazānī, umro 791/1389. godine (Up. Popara – Fajić, *Katalog GHB*, VII, 4256).

121 Djelo u stihu iz nauke o čitanju Kur’ana (*taġwīd*). Na arapskom jeziku napisao Abū Muḥammad Qāsim b. Firrūḥ aš-Šāṭibī, umro 590/1194. godine (Up. Dobrača, *Katalog GHB*, I, 105).

122 Komentar na djelo *al-Maqṣūd fī at-taṣrīf*, iz morfologije arapskog jezika. Osnovno djelo se pripisuje Imamu-l-azamu Ebu Hanifi, dok autor ovog komentara nije naveden.

82. Ayyuhā al-walad šarḥ (ايها الولد شرح);¹²³
83. Sūdiya Ġūlistān (!) qīmat gurūšī 80 (سوديه جولستان!) قيمت غروشي 80 (٨٠);¹²⁴
84. Mu‘rib Izhār qīmat gurūšī 20 (مورب!) اظهار قيمت غروشي 20 (٢٠);¹²⁵
85. Pand-i ‘Aṭṭār šarḥī qīmat gurūšī 15 (پندی!) عطار شرحي قيمت غروشي 15 (١٥);¹²⁶
86. Pand-i ‘Aṭṭār wa Šāhidī maġma‘ qīmat gurūšī 15 (پندی!) عطار وشاهدي مجم) قيمت غروشي 15 (١٥);¹²⁷
87. Ḥalabī kabīr qīmat gurūšī 28 (حلبی کبیر قيمت غروشي 28 (٢٨);¹²⁸
88. Parīšān qīmat 5 (پريشان قيمت 5 (٥);¹²⁹
89. ‘Aṭṭā šihār (?) ‘aqā’iddan qīmat gurūšī 40 (عطا صحار؟ عقائد دن قيمت غروشي) 40 (٤٠);¹³⁰
90. Muršid rawḍāt ġannāt Birgiwī wa ġayruhū qīmat gurūšī 15 (مرشد روضات) 15 (جنات برکوي وغيره قيمت غروشي 15 (١٥);¹³¹
91. Ustuwānī qīmat gurūšī 8 (اوستواني قيمت غروشي 8 (٨);¹³²
92. Munlā Ġāmī ġild qīmat 18 (منلا جامي جلد قيمت 18 (١٨);¹³³
93. Maġma‘ qīmat 1 (مجم) قيمت 1 (١);
94. Dalā’il al-ḥayrāt wa ḥizb al-a‘zam ġild qīmat 17 ((!)) دلایل الخیرات وجزبل 17 (عظم جلد قيمت 17 (١٧);¹³⁴

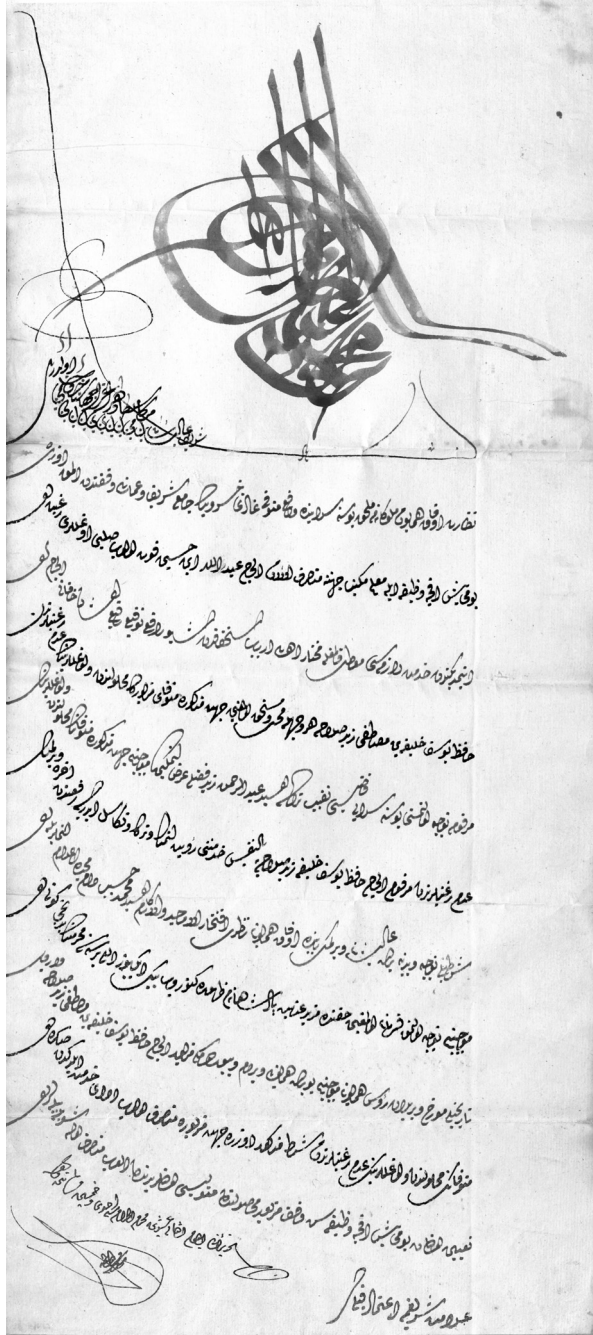
123 Komentar kraćem djelu iz područja etike pod nazivom *Ayyuha al-walad* autora Abū Ḥāmida Muḥammada al-Ġazālīja. Djelo je bilo veoma popularno i koristilo se kao udžbenik u našim medresama. Na ovo djelo je napisan veliki broj komentara. Završno s ovim djelom ispisan je prvi dio ove biblioteke. Na kraju ovog dijela prepisivač je naznačio da spisak završava sa 86 kodeksa i da ih je ubilježio Mehmed mula Mestvica, pisar u sudu u Sarajevu. U nastavku je istim rukopisom dopisano još trinaest djela. Uz ova djela navedena je i vrijednost u grošima, što je, inače, bio običaj kod popisa zaostavštine, a što nije navodeno u prvom dijelu ovoga popisa. Piščeva bilješka glasi:

بالکز سکسان التي جلد کتب نفيس در محمد ملا مستويجه الکاتب محفل محکمه سراي بوسنه خط قلم ايله قيد شد بز اولدوغي بيانيدور.

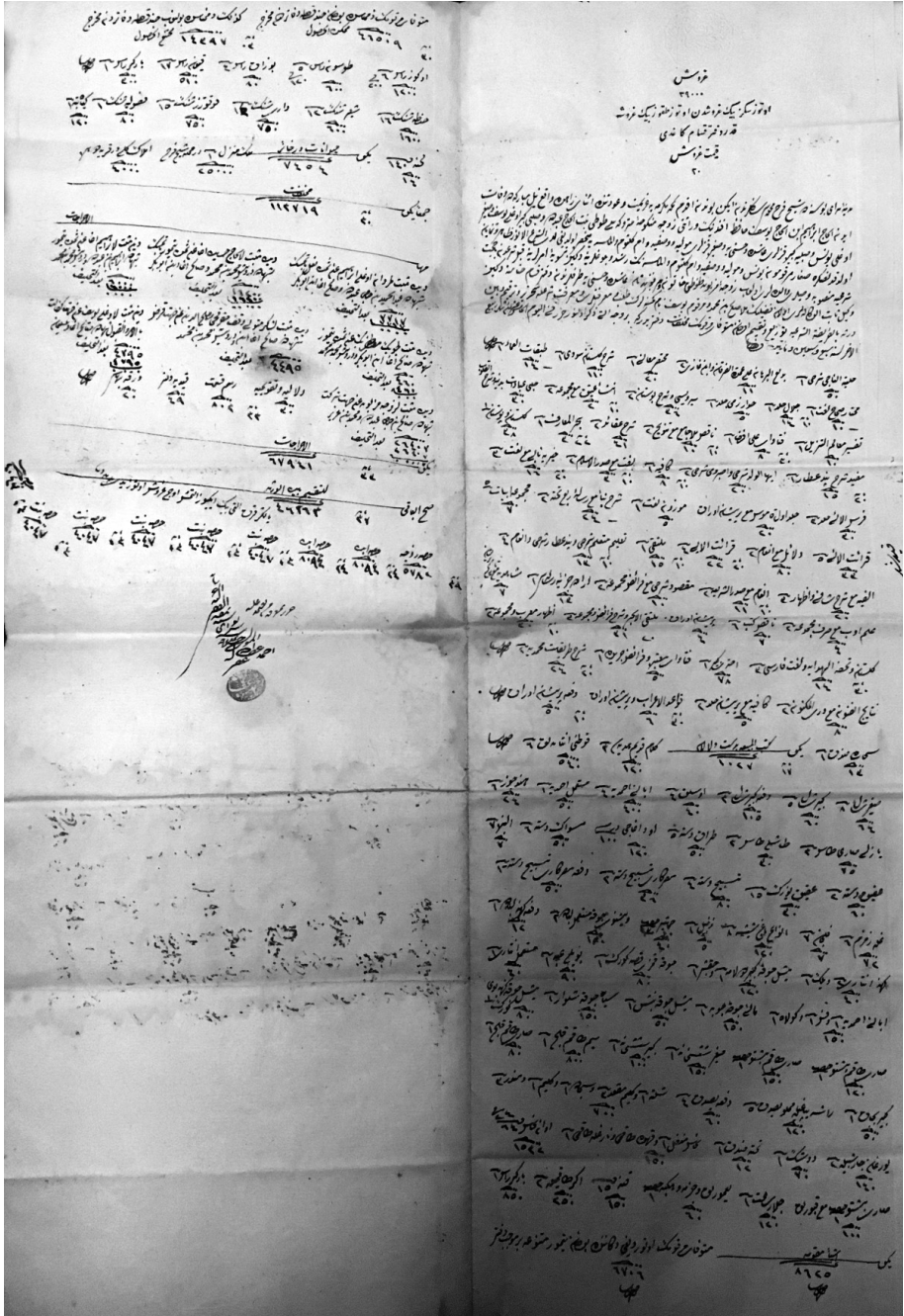
- 124 Komentar djela *Ġūlistān*. Autor komentara je Aḥmad as-Sūdi al-Bosnawī.
- 125 Djelo iz sintakse arapskog jezika (Up. Jahić, *Katalog GHB*, VI, 3787/2).
- 126 Komentar djela *Pand-i ‘Aṭṭār* koje je na perzijskom jeziku napisao Farīduddīn ‘Aṭṭār. Nije nam poznat autor ovog komentara.
- 127 Djelo *Pand-i ‘Aṭṭār* zajedno s rječnikom *Luġat-i Šāhidī* u istom kodeksu.
- 128 Šira verzija komentara na djelo *Munya al-mušallī* iz islamskog prava. I osnovno djelo i komentar napisao je na arapskom jeziku Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ibrāhīm al-Ḥalabī al-Ḥanafī, umro 956/1549 (Up. Popara, *Katalog GHB*, IX, 5487).
- 129 Nevezani listovi nekog djela.
- 130 Neidentifikovano djelo iz islamskog vjerovanja.
- 131 Djelo *Rawḍāt al-ġannāt ft ušūl al-i‘tiqādāt* napisao je Hasan Kafija Pruščak, a dugo vremena je pripisivano Birgiwīju.
- 132 Djelo *Fawā'id al-amālī wa farā'id al-la'ālī*, poznato pod skraćeni nazivom *Ustuwānī* napisao je učenik Muḥammad-efendije b. Aḥmada Ustuwānīja na osnovu njegovih predavanja. Djelo je služilo kao udžbenik u medresama i mektebima.
- 133 Vjerovatno se radi o djelu *al-Fawā'id aḍ-ḍiyā'iyā* iz gramatike arapskog jezika. Autor djela je Nūruddīn 'Abdurrahmān b. Aḥmad Nūruddīn al-Ġāmī, umro 898/1492. godine.
- 134 Zbirka dova.

Zaključak

Historijat i djelovanje Gazi Husrev-begovog mekteba, koji je osnovan prvom vakufnamom iz 1531. godine, svojim radom i značajem zaslužuje mnogo više pažnje nego što je dobio od strane istraživača naše kulturne historije, posebno prosvjetnih prilika u Sarajevu u XIX stoljeću. O tome svjedoče biografije i bogate lične biblioteke dvojice muallima ovoga mekteba, hadži hafiza Jusuf-efendije i njegovog sina hadži Ibrahima Hakkija, koji su po prvi put u ovom radu predstavljeni našoj javnosti. Popis njihovih biblioteka priložen u dodatku je dokaz prisutnosti relevantne i tematski raznolike literature koja je bila prisutna u jednoj ulemanskoj sarajevskoj porodici u prvoj polovini XIX stoljeća. Činjenica da su do danas sačuvana samo tri kodeksa iz ovih biblioteka dodatno rasvjetljava razmjere stradanja i propadanja pisanog naslijeđa u Bosni i Hercegovini u posljednja dva stoljeća.

Berat ; GHB, A-3706/TO

Kassam defter; GHB, 4970/TO

Berat ; GHB, A-3707/TO

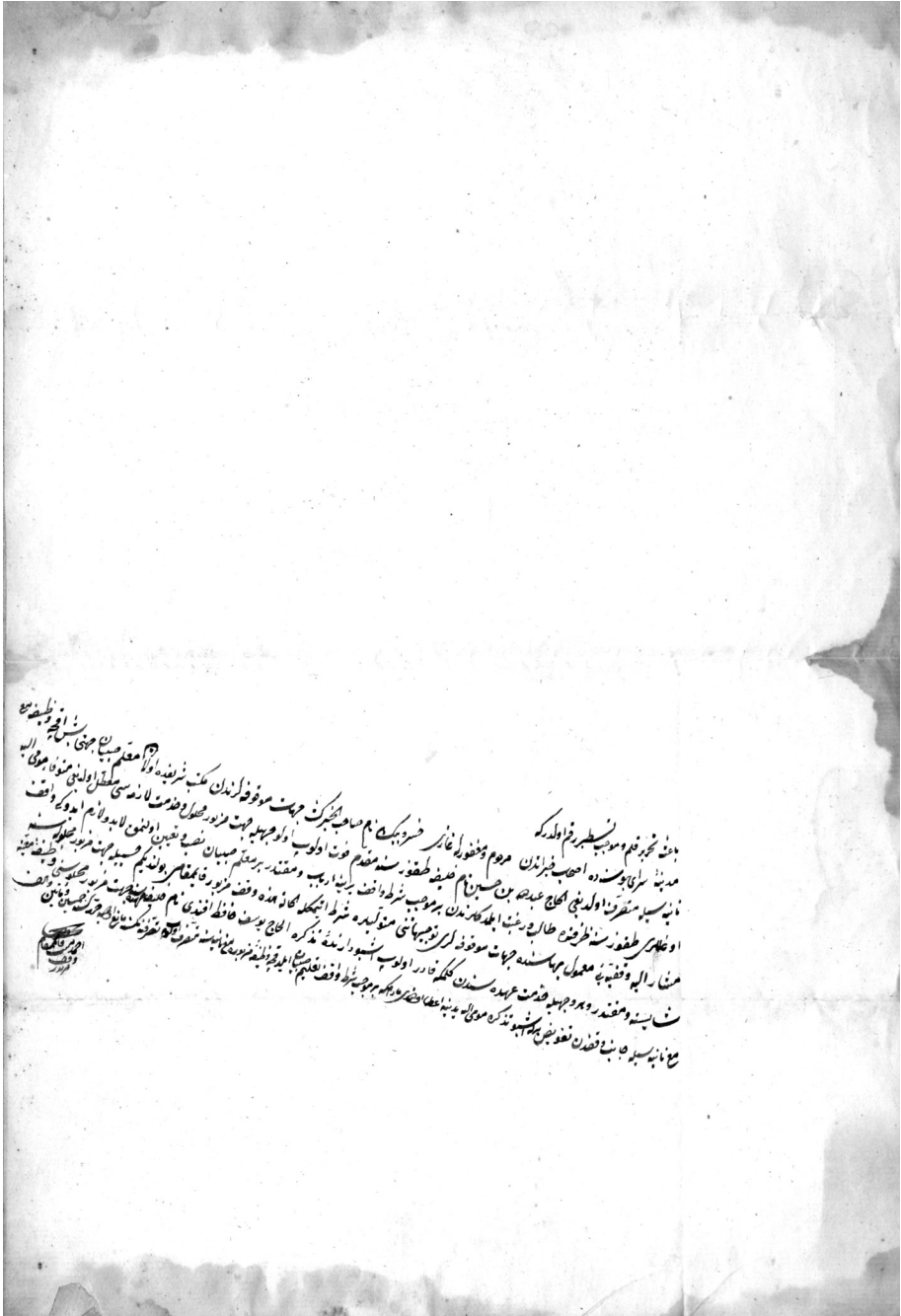
Handwritten manuscript in Arabic script, organized into columns and rows. The text includes various entries, likely financial or administrative records, with numbers and names written in ink. The script is dense and fills most of the page.

At the bottom of the page, there are several circular stamps or seals, some of which appear to be official or institutional. The overall appearance is that of an old, well-used ledger or account book.

Kassam defter; GHB, A-4971/TO

تحتاج بعض حافظا فنون مكتوم و مستعمل اوله كتب و فقه يدركه اسمعده تفرقة ذكره بيان اوله و مكتوبه مفاتيح الدارين في اثبات القوانين الالهيه لغيت من الفرس برهان مجموعه في قواعد اعراب و انطباع عوامل شفا نغديه شعر في عزس تفنن ازانك مجموعه ارشداد و مسراجيه شعر في الفرائض رابع حقه دن رساله مع نماذج رساله شعر في مسراجيه برهان بدائع البرهان في قواعد الفرائض شعر في عقائد تواريح في تنظيم سلكه في حقايق اسرارها في سائر الابواب برهان من الفلكيات كتاب الطهاره من النطقه مع رساله من الفرس دفعه برهان ارشداد و التبريد من فصول القصيد كتاب قرة العيون عقائد و دعواته في فروع قواعد و عقود رساله دفعه ربيع حقه رساله استوائ طريقه شرح رجب الخدي ابا شيله رساله كتاب جلال بوستان شرعي كتاب مكرمه القراءات السبعه ابو السهود افنديك شيعت رساله ناقصه محموده دفعه مجموعه لكن المعاني في شرح جزر الامان برهان في وعظه بركاي شرح فنوك كتاب تحقيقات التوقيفات كتاب منجد القلوب في شرح الفرس تتعلقه كتاب المتعلق رساله كتاب التوسيم في حقايق التفسير موضح الاعراب على شرح قواعد الاعراب كتاب مع المعارف دقائق التوسيم على فروع التفسير سوره عنكوت تفسيره ترجمه اسرار نامه الشيخ عطار تحفة الابواب مجموع لطيفه و حوى ملحق البحر كتاب معاني الاس من الفرس تحفة الانام من علم القراءات دفعه وعظه برهان شرح على التوسيم من علم المعاني كتاب التوسيم من القراءات السبعه كتاب نشر القرآن العشره ٥٩ ٥٨	بركاي كتاب اظهار الاسرار باصم كتاب سير و دست من علم الفرس كتاب انقاذا الصابون كتاب مفاتيح الاسرار تفسير سوره بناء ترجمه جواهر تفقيه نام و بركاته بدنيه كافيه و مصباح و عوامل شعر مختصر في علم النحو تركي رساله فانون نامه ابو السهود كتاب مختصر معاني دفعه بركاي ترجمه حيدريه رساله و فصول في علم الفقه مختصر عقائد رساله في علم القراءات شعر في كافي كتاب ضياء القلوب ٨٨ ٨٧ ٨٦ ٨٥ ٨٤ ٨٣ ٨٢ ٨١ ٨٠ ٧٩ ٧٨ ٧٧ ٧٦ ٧٥ ٧٤ ٧٣ ٧٢ ٧١ ٧٠ ٦٩ ٦٨ ٦٧ ٦٦ ٦٥ ٦٤ ٦٣ ٦٢ ٦١ ٦٠ ٥٩ ٥٨ ٥٧ ٥٦ ٥٥ ٥٤ ٥٣ ٥٢ ٥١ ٥٠ ٤٩ ٤٨ ٤٧ ٤٦ ٤٥ ٤٤ ٤٣ ٤٢ ٤١ ٤٠ ٣٩ ٣٨ ٣٧ ٣٦ ٣٥ ٣٤ ٣٣ ٣٢ ٣١ ٣٠ ٢٩ ٢٨ ٢٧ ٢٦ ٢٥ ٢٤ ٢٣ ٢٢ ٢١ ٢٠ ١٩ ١٨ ١٧ ١٦ ١٥ ١٤ ١٣ ١٢ ١١ ١٠ ٩ ٨ ٧ ٦ ٥ ٤ ٣ ٢ ١ ٠ ١٧ ١٦ ١٥ ١٤ ١٣ ١٢ ١١ ١٠ ٩ ٨ ٧ ٦ ٥ ٤ ٣ ٢ ١ ٠ ١٧ ١٦ ١٥ ١٤ ١٣ ١٢ ١١ ١٠ ٩ ٨ ٧ ٦ ٥ ٤ ٣ ٢ ١ ٠ ١٧ ١٦ ١٥ ١٤ ١٣ ١٢ ١١ ١٠ ٩ ٨ ٧ ٦ ٥ ٤ ٣ ٢ ١ ٠ ١٧ ١٦ ١٥ ١٤ ١٣ ١٢ ١١ ١٠ ٩ ٨ ٧ ٦ ٥ ٤ ٣ ٢ ١ ٠ ١٧ ١٦ ١٥ ١٤ ١٣ ١٢ ١١ ١٠ ٩ ٨ ٧ ٦ ٥ ٤ ٣ ٢ ١ ٠
---	---

Popis biblioteke hadži hafiza Jusuf-efendije A-4155/TO

Tezkera kajmakama Gazi Husrev-begovog vakufa; GHB, A-4167-TO.

**MUALLIMS OF GAZI HUSREV-BEY MAKTAB
IN THE 20th CENTURY**

Abstract:

Gazi Husrev-bey's maktab, founded by the first endowment chart from 1531, remained a relatively modest part of the largest vakf in Bosnia and Herzegovina. Some information is known about the building itself, while there is little information about the muallims and the work of this maktab. There is still a period of 200 years for which we do not have reliable data on maktab muallims. The documents presented here about the three so far unknown muallims fill this void to a certain extent and testify about the high ranking of this institution and the education of its muallims. The paper presents original documents on the life and work of the unknown muallims of Gazi Husrev-bey's maktab, hajji hafiz Yusuf-effendi and his son Haji Ibrahim Hakki. Their private libraries were also presented, and on the basis of kasam defters and other documents, data on this ulama family from Šejh Feruh mahale in Sarajevo in the XIX century were supplemented.

Key words: Gazi Husrev-bey's maktab, hajji hafiz Yusuf-efendi, hajji Ibrahim Hakki, libraries